

a boli zapracované do niektorých písomných pamiatok (Svencickaja – Skogorev 1999). Tak aj rozprávanie o narodení a detstve Panny Márie, prevzaté z apokryfického Jakubovho protoevanjelia, sa vyskytuje v texte Uglianskeho zborníka Kľúč, v poučiteľnom evanjeliu dokonca nachádzame dva texty venované Bohorodičke, ktoré pochádzajú z ľudovej tradície: ide o rozprávanie o štyroch zázrakoch, ktoré učinila Mária v rozličnom historickom období a na rozličných miestach, a apokryf o Usnutí Bohorodičky a novom prejave Tomášovej nevery. Hoci apokryfy o Usnutí Bohorodičky pochádzajú z gréckej tradície, dôraz na prejav Tomášovej nevery sa spája s latinskými variantmi tohto sujetu.

II. 5. 7. Zhrnutie

Výskum dvoch uglianskych rukopisov priniesol nové výsledky zamerané na vývin jazyka a literárnej tradície spätéj s cyrilskou písomnou kultúrou a Slovenskom. Výskum cyrilského písomníctva a kultúrneho dedičstva cirkvi byzantského obradu vydaním týchto dvoch rukopisov nekončí. Početné rukopisné i tlačené cyrilské a latinské pramene spojené s historickou Mukačevskou eparchiou poskytujú takmer nekonečný materiál pre rozmanitý slavistický, najmä filologický výskum, ktorý sa dotýka aj viacerých oblastí poznania kultúrneho vývinu prostredia. Preto je takýto výskum dôležitý aj v kontexte folkloristiky, dejín literatúry, dialektológie i dejín liturgickej tradície.

II. 6. Cyrilské hudobné pramene byzantsko-slovanského obradu na Slovensku (stav súčasného výskumu a jeho perspektívy)

Výskum hudobno-liturgickej kultúry byzantsko-slovanského obradu na Slovensku sa realizuje v niekoľkých okruhoch, do ktorých patrí najmä výskum pramenného materiálu, historický výskum hudobnej liturgickej kultúry byzantsko-slovanskej tradície, muzikologický výskum pôvodných foriem liturgickej hudby a štúdium historickej a súčasnej podoby *prostopinija* ako základného spôsobu interpretácie liturgických spevov v chrámoch východných kresťanov na Slovensku. Uvedené okruhy naznačujú, že ide o interdisciplinárny výskum, na ktorý je nutné nazerať nie len z pohľadu histórie a muzikológie, ale okrem iných vedných disciplín aj z perspektívy jazykovedy, liturgiky a teológie.

Jeho základy boli postupne koncipované od začiatku 20. storočia, výraznejšie sa však záujem o túto oblasť karpatskej kultúry začal prejavovať (okrem mnohých iných) až v prácach Fedora Steška (Steško 1936), Štefana Pappa (Papp

1970), Nikefora Petraševiča (Petraševič 1988) alebo potom mladších, súčasných odborníkov Šimona Marinčáka (napríklad Marinčák 2005; 2010a; 2017a; 2017b) a Dávida Panczu (Pancza 2012)⁹⁴.

Definícia cieľov našej výskumnej práce bola zrejmä od začiatku – vychádzajúc z predošlých výskumov doplniť, systematizovať a prezentovať hudobnú kultúru východných veriacich z nových hľadísk, a to primárne v rámci dizertačnej práce zameranej na výskum irmologionov Jána Juhaseviča Skliarskeho v kontexte vývinu karpatského prostopinija (hudobno-textové formy dvanástich veľkých sviatkov a Paschy (Prokipčáková 2016c). Jej závery dopĺňa hlbšie štúdium hudobných cyrilských prameňov, vďaka ktorému sa podarilo objaviť dovtedy stratené alebo vôbec neznáme exempláre rukopisných irmologionov pochádzajúcich z oblastí historickej Mukačevskej eparchie.

V príspevku zhrnieme základné výsledky výskumu hudobnej kultúry byzantsko-slovanského obradu na Slovensku, viažucich sa primárne na riešenie projektu *APVV 14-0029 Cyrilské písomníctvo na Slovensku do konca 18. storočia*. Aby bol pohľad na súčasný stav výskumu komplexný, komentujeme aj prínosy ďalších výskumov realizovaných aj v rámci inej projektovej aktivity, ktoré pomohli pri realizácii heuristického štúdia cyrilských prameňov.⁹⁵

II. 6. 1. Z problematiky vývinu liturgickej hudby

Ako sme spomenuli vyššie, dizertačnou prácou sme sa snažili prispieť do výskumu málo prebádanej oblasti liturgickej hudby byzantsko-slovanského obradu na Slovensku. Vytýčenie takto koncipovaných výskumných cieľov dovolilo nahliadnúť do podstatne širších historických a kultúrnych súvislostí vývinu liturgickej hudby v karpatskej oblasti, na teologicko-liturgickú stránku obradov byzantsko-slovanskej tradície, na problematiku jazykového vedomia a hudobného myslenia veriacich a ich následné odzrkadlenie sa v pramennom materiáli. Totiž skúmaná kultúrna oblasť, ktorá je charakteristická svojou vysokou variabilitou v konfesionálnych, etnických, jazykových a kultúrnych kontextoch, vyžadovala pozornosť v komplexnej interdisciplinárnej rovine.

Práca prezentuje základné vývinové línie, prostredníctvom ktorých možno nazerať na liturgickú spevnú tradíciu byzantsko-slovanského obradového prostredia ako na súčasť byzantskej tradície, a to v reflexii základnej literatúry a súčasného stavu bádania. Následne definuje niekoľko možných pohľadov na špecifický liturgický spev – *prostopinije*, ktorého charakter spočíva v jednoduchom,

⁹⁴ Dávid Pancza je zároveň autorom obsahovo rozsiahlej webovej stránky www.irmologion.nfo.sk, kde okrem vzácnych skenovaných prameňov priebežne dopĺňa analýzy jednotlivých hlasov oktoichu.

⁹⁵ Ukončený projekt VEGA 2/0118/13 *Hudobné a literárne súvislosti slovenského baroka* a prebiehajúce projekty VEGA 2/0113/2017 *Hudobná teória na Slovensku v 16. – 18. storočí* a VEGA 2/0025/18 *Každodennosť v interakcii latinskej a byzantskej kultúry na príklade karpatského regiónu v novoveku*.

jednohlasnom vokálnom prejave celého spoločenstva veriacich. Na tento termín je potrebné nazerať z niekoľkých strán. Jeho jednoduchosť spočíva nielen v jednohlasnej interpretácii, ale aj v jeho chápaní ako spevu celého spoločenstva, bez zvláštnej požiadavky na profesionálny výkon, ale o to viac s ľudovým a duchovným potenciálom vo vokálnom prejave jeho interpretov.⁹⁶

Nakoľko liturgický spev stál primárne na pleciach kantorov, je podstatné všimnúť si historické súvislosti kantorskej služby najmä na základe dobových zmienok, ktoré nás môžu najvernejšie preniesť do obdobia 18. storočia. Je zrejmé, že kantori a kňazi výrazne vstupovali do liturgickej a pedagogickej praxe a zároveň všeobecnej kultúrnej osvety. Svoje schopnosti často zúročovali v písárskej praxi, ktorej výsledkom je niekoľko desiatok rukopisných notovaných i nenotovaných liturgických kníh pochádzajúcich z oblasti Karpát, ktoré sa nám zachovali do súčasnosti.

V centre záujmu stojí v tejto súvislosti osobnosť Jána Juhaseviča (1741-1814), významného pisára a kantora, pôvodcom z dedinky Príkra na východnom Slovensku (okr. Svidník). V slovenskej vedeckej literatúre ešte stále chýba ucelené dielo o Jánovi Juhasevičovi, hoci jeho tvorba je pre výskum kantorskej a písárskej praxe v areáli východného Slovenska a prilahlých regiónov dôležitým zdrojom (porovnaj Marinčák 2010b; Prokipčáková 2017c). Absencia diela dedikovaného takejto osobnosti nás podnietila zamerať sa na všetky aktuálne zistenia a obnoviť znalosti o jeho živote a diele. Stále nemáme k dispozícii matričné záznamy, ktoré by mohli upresniť jeho základné životopisné údaje. Teórie o čase a mieste jeho narodenia a vzdelania sa tak aj v najnovších štúdiách ukazujú len ako reprodukcia starších poznatkov (porovnaj napríklad Petrov 1906, 87-88; Javorskij 1934, 333-337). Všetky prezentované informácie sú v dizertačnej práci opäť zhodnotené a doplnené o nové a aktuálne fakty. Nápomocnými v tejto oblasti výskumu sú najmä najnovšie práce ukrajinských kolegov, z iniciatívy ktorých sa ešte v roku 2014 uskutočnila medzinárodná vedecká konferencia, mapujúca život i dielo Jána Juhaseviča. Dôležité pre nás sú predovšetkým práce slovenského etnológa Mikuláša Mušinku (Mušinka 2015, 19) a taktiež ukrajinskej historičky umenia Odarky Sopkovej (Sopková 2015; Sopková 2017) a Igora Zadorožného (Zadorožnyj 2015).

Okrem verifikácie zachovaných biografických údajov (Petrov 1906, 87-88) sme sa zaoberali zatiaľ nereflektovanou hypotézou o relevancii používania jeho priezviska alebo o jeho možnom štúdiu vo viedenskom Barbareu v druhej polovici 18. storočia. Zároveň sa upravil zoznam Juhasevičových diel, v nasledujúcich rokoch doplnený o opisy ďalších troch rukopisov, ktoré sa dovtedy považovali za stratené (pozri napríklad Prokipčáková 2015, 2018b) Doteraz teda hovoríme o celkovo 24 rukopisných dielach Jána Juhaseviča, ktoré možno rozčleniť do kategórie

⁹⁶ Otázkami prostopinija v dokumentoch i priamej praxi sa venuje príspevok autorky štúdie *Prostopinije and Its Tradition in Liturgical Practice*, odovzdaný do tlače ako príspevok z konferencie ISOCM, konanej v Joensuu v roku 2017. Predpokladané vydanie v júni 2019.

paraliturigických a liturgických rukopisov, pričom najväčnejšiu časť jeho tvorby tvoria liturgické notované rukopisy – irmologiony. Nakoľko v súčasnosti máme k dispozícii už osem rukopisných irmologionov Jána Juhaseviča, z celkovo desiatich známych, možno ich prezentovať ako ucelený korpus, ktorý prezrádza mnohé o písárskej praxi u jedného pisára a o akomsi pomyselnom štandarde pri zápise liturgických spevov v karpatskej oblasti.

Okrem rukopisov Jána Juhaseviča prispievajú do výskumu relevantnou časťou ďalšie irmologiony, ktoré podľa nášho názoru najvýraznejšie vstúpili do vývoja liturgického spevu karpatskej oblasti. Ide o ďalších päť rukopisných a jedno tlačené dielo, ktoré ale stále predstavujú len vzorku z omnoho väčšieho korpusu cyrilských hudobných prameňov (1. sign. *№ 50 (MB 50)* - najstarší ľvovský irmologion zapísaný v kyjevskej notácii zo 16. storočia, uložený vo Vedeckej knižnici im. Stefanyka v Ľvove; 2. sign. *Arch8465* - jeden z najstarších ruténskych irmologionov, uložený v Národopisnom múzeu v Užhorode; 3. sign. *T XIV, 14, 4044-1; Jágerský irmologion* pochádzajúci z prelomu 17. – 18. stor. pravdepodobne z východného Slovenska, uložený v Arcibiskupskej knižnici v Jágri; 4. *Irmologion Mihala Ternovského* z rokov 1729-1730, neznáme miesto uloženia; 5. *Irmologion Michaila Rydzaja z Kojšova* z roku 1790, 6. jeden z prvých ľvovských tlačených irmologionov z roku 1709).

Spolu so šiestimi rukopismi Jána Juhaseviča sa realizovala hĺbková analýza 12 hudobných prameňov. Ako je zrejmé z vyššie uvedeného zoznamu, základ tvorili dva haličské pramene, pri komparácii ktorých sme mohli zhodnotiť ich vplyv na karpatské irmologiony. Aby bolo možné vysloviť konkrétnejšie závery, zaradili sme do skúmaného materiálu ďalšie štyri irmologiony, ktoré vznikli alebo boli používané v oblastiach východného Slovenska, Zakarpatskej Ukrajiny a Maďarska. Tie boli dôležité pri odpovediach na otázky, či boli zápisy irmologionov v uvedenej regióne jednotné, resp. či boli Juhasevičove rukopisy oproti iným špecifické. Len pri porovnaní viacerých rukopisov možno dospieť k záverom, či skúmané karpatské irmologiony (vrátane tých Juhasevičových) predstavujú v základných rysoch jednotný model.

V prílohe dizertačnej práce sme sa venovali kompletnej komparačnej analýze irmosov dvanástich sviatočných kánonov a Paschy, na ktorej základe možno zreteľne vidieť, akým spôsobom sa spevy prostopinija modifikovali a ako boli zaznamenané vo svojom prostredí. Všimli sme si nielen melodicko-rytmické varianty jednotlivých nápevov, ale aj ich variabilitu v textovom zázname. Zapísané formy v irmologionoch tak boli doslovne vložené do vybraných vývojových medzníkov prostopinija.

Cieľom komparácie bolo nájsť paralely a diferencie, ktoré by prispeli k svedectvu o rozmere a relevancii vybraných haličských, ľvovských prameňov na tradíciu liturgickej hudby karpatskej oblasti. Odpovedali sme na otázky: Nakoľko sa odzrkadlil obsah tlačeného ľvovského irmologionu z roku 1709 v karpatských rukopisoch a irmologionoch Jána Juhaseviča? Stáli karpatským irmologionom za

vzor iné haličské rukopisy? Napriek tomu, že v zápisoch karpatských irmologionov sa nachádzajú nápevy z haličských prameňov, je možné povedať, či sa v karpatskej oblasti aj reálne spievali? Možno nájsť konkrétnejšie súvislosti aj medzi karpatskými irmologionmi? A napokon, sú si Juhasevičove irmologiony podobné?

Repertoárová analýza preukázala, že v priebehu 17. až začiatku 19. storočia došlo k výraznej redukcii zapísaných nápevov v irmologionoch, a to nielen v kontexte Juhasevičovho diela. Príčinou bol postupný prechod k pragmatickému využitiu rukopisov. Irmologiony autori prepisovali na objednávku a čím viac sa zvyšoval dopyt, tým rýchlejšie sa musel realizovať prepis.⁹⁷ Muselo preto prirodzene dôjsť k redukcii najmä na základné spevy oktoichu a sviatočné spevy kánonov. Na túto skutočnosť mohli výrazne vplývať aj ekonomické dôvody. Totiž, čím bolo dielo rozsiahlejšie, tým sa zvyšovala aj jeho cena.

Jazyková analýza ukázala, že aj v hudobných rukopisoch, ktoré sú pre jazykovedné výskumy zdanlivo nezaujímavé, je dostatok materiálu na štúdium. V komentári sme sa venovali vybraným ortografickým špecifikám Juhasevičových rukopisov, fonetickým a morfológickým javom a zároveň porovnaniu lexikálnych osobitostí tzv. prednikonovského a nikonovského variantu liturgických textov. V pozornosti stáli najmä javy, ktoré vplývali na hudobné znenie nápevov (najmä z oblasti fonetiky a lexiky). Okrem toho rukopisy obsahujú aj početné marginálne zápisy v živom jazyku, ktoré výraznejšie odzrkadľujú miesto vzniku a používania toho ktorého diela.

Hudobná analýza potvrdila predloženú hypotézu, že v oblasti historickej mukačevskej eparchie sa v liturgickej tradícii vo výraznej miere používali nápevy, ktoré sú zaznamenané v haličských rukopisných a tlačných prameňoch. Tie môžeme v karpatskej oblasti pozorovať ako určitý zapísaný štandard, ktorý sa v priebehu 17. až začiatku 19. storočia výrazne nemenil. Uvedené zápisy stáli karpatským rukopisom ako model, hoci sa, prirodzene, rôznymi spôsobmi obmieňali a dopĺňali. Miera variabilnosti v uvedených nápevoch je výrazná a nespochybniteľná. Vnímame ju ako výsledok prirodzeného ľudského vplyvu. Je však potrebné poznamenať, že zápisy v rukopisoch boli len určitými schémami pre spev. Jeho skutočná interpretovaná podoba sa mohla od zápisu viac či menej líšiť. V tejto súvislosti sme hovorili o dialektoch liturgického spevu naprieč celým karpatským areálom, čím sa upevňuje samotná charakteristika *karpatského prostopinija* ako formy predovšetkým ľudského hudobného prejavu, ktorý výraznou mierou formovali prvky špecifickej folklórnej melodiky, vlastnej tradície i individuálne hudobné schopnosti jeho interpretov.

Hoci práca vznikla pred niekoľkými rokmi, je zrejme, že aj ďalšie rukopisy z priestoru východného Slovenska, priľahlých oblastí Poľska a Maďarska, ktoré

⁹⁷ V tejto súvislosti spomenieme, že aj v prípade prepisovačskej praxe Jána Juhaseviča je zrejme, že autor mladšie rukopisy prepisoval pomerne rýchlo. Viac pozri Prokipčáková 2017c, 67.

priebežne spracúvame, zachovávajú podobné princípy. Vyššie uvedené poznatky naďalej porovnávame so zápismi ďalších rukopisov, ktoré usmerňujú a dopĺňajú výsledky výskumu. Táto skutočnosť nasvedčuje, že výskum liturgickej hudby byzantsko-slovanského obradu na Slovensku má perspektívu ďalej sa rozvíjať a neustále dopĺňať svoj rozmer. Napríklad aj v kontexte komparácií s pamiatkami počajevskej proveniencie, ktoré hrali dôležitú rolu v regiónoch historickej Mukačevskej eparchie, alebo v rámci porovnania s južnoslovanskými pamiatkami, čo môže priniesť zaujímavé zistenia súvisiace s pôvodnými formami liturgických nápevov karpatskej oblasti a ich importom.

II. 6. 2. Sumarizácia a výskum pramenného materiálu

Aby bolo možné systematizovať výskum pramenného materiálu a vedieť ho správne interpretovať, prirodzene, musí byť realizované jeho zozbieranie a analýza. V rámci projektu sa pozornosť riešiteľov sústredila primárne na okruh liturgických, apokryfických a biblických textov, na dobové výklady a komentáre k dejinám cirkvi, náučnú spisbu ale aj zápisy rozprávačskej tradície a zborníky mimoliturgickej tvorby. Široký koncept cyrilskej spisby do konca 18. storočia však výraznou mierou dopĺňajú aj rukopisné diela hudobného charakteru, teda hudobno-textové zápisy liturgických spevov v tzv. irmologionoch alebo znenia paraliturgických piesní v príslušných spevníkoch.

Už od začiatku sme si uvedomovali, že je dôležité sumarizovať všetky takéto pamiatky, nachádzajúce sa na Slovensku a následne do kontextu karpatských irmologionov zahrnúť aj rukopisné diela príľahlých regiónov.⁹⁸ Historická Mukačevská eparchia sa totiž rozširovala v regiónoch bývalej Spišskej, Šarišskej, Užskej, Abovskej, Zemplínskej, Berežskej a Marmarošskej stolice a do jej jurisdikcie týmto patrili rôzne jazykovo-etnické, konfesiónálne a kultúrne spoločenstvá. Predpokladali sme ale, že v hudobnej kultúre sa prejavil jej nadregionálny charakter, ktorý predpokladá určitú mieru podobnosti v hudobno-textovom zápise irmologionov v širšom geografickom kontexte. Na základe toho sme realizovali niekoľko výskumných ciest do okolitých krajín, v ktorých bol predpoklad nájsť pramene súvisiace s regiónom západného oblúku Karpát a ktoré mohli byť pre náš výskum zaujímavým komparačným materiálom. Podarilo sa čiastočne aktualizovať poznatky o hudobných cyrilských prameňoch v knižnici *Szent Atanáz Görögkatolikus Hittudományi Főiskola* v Nyíregyháze, v českých archívnych inštitúciách (*Národní knihovna v Prahe*, *knižnica Ústavu hudobní vědy pri MU v Brne* a *Vlastivědné muzeum v Olomouci*) a v *Biblioteke Narodowej vo Varšave*. V nižšie uve-

⁹⁸ Zoznam vybraných hudobných cyrilských rukopisov karpatského regiónu je publikovaný napríklad v rámci štúdie v časopise *Journal of the International Society for Orthodox Church Music* (Prokipčáková 2018c, 253-263).

denom prehľade predstavíme diela, ktoré neboli v minulosti známe, a teda neboli zásadným spôsobom podrobené základnému výskumu a analýze, resp. poznali sme ich len zo sekundárnych prameňov. Ich bližší výskum bude komentovaný v budúcich publikáciách.

II. 6. 2. 1. Vybrané irmologiony z fondov Szent Atanáz Görögkatolikus Hittudományi Főiskola v Nyíregyháze

V júni 2015, krátko pred začiatkom riešenia projektu APVV, sa uskutočnila výskumná cesta do Maďarska do *Szent Atanáz Görögkatolikus Hittudományi Főiskola v Nyíregyháze*, kde sa realizoval výskum rukopisných diel Jána Juhaseviča a ďalších hudobných rukopisov v nadväznosti na výskumné zámery spracovávanej dizertačnej práce.⁹⁹ V knižnici Gréckokatolíckej vysokej školy sv. Atanáza sa podľa katalógu miestnej knižnice nachádza niekoľko hudobných rukopisov cyrilskej tradície. Počas pracovnej cesty sa vyhotovili digitálne kópie šiestich kompletných rukopisných diel, ktoré doplnili databázu cyrilských prameňov spravovanú v SÚJS SAV: 1. *MS10001*, Irmologion (s. a., s. 1.), 2. *MS10003*, Irmologion (18. stor.(?), s. 1.), 3. *MS10005*, Irmologion (s. a., s. 1.), 4. *MS10006*¹⁰⁰, Oktoich (16. – 17. stor. (?), s. 1.), 5. *MS20004*, Irmologion (18. stor., s. 1.), 6. *MS20019*, Irmologion (18. stor., s. 1.). Okrem uvedených rukopisov sa vo fondoch knižnice nachádzajú aj mladšie hudobné prepisy, napríklad *MS20009*, Irmologion (1848, Mukačevo, prepísaný Szimeonom Vezendim), *MS20010*, Irmologion (1882, monastier v Máriapócsi, Ilarion Mackov OSBM), *MS20023*, Irmologion (1847, monastier v Máriapócsi, Teodor Paál a Vasilij Laza, preparandisti), *MS20024*, Irmologion (1890, monastier v Máriapócsi, Martinian H. Kočiš, OSBM).

MS 10001 – rukopisný irmologion v koženej väzbe, kompletný, v rozsahu 203 ff. Nie je známy rok vzniku rukopisu. Podľa marginálnych poznámok (f. 1r,

⁹⁹ Realizovaná v rámci ukončeného projektu VEGA 2/0118/13 Hudobné a literárne súvislosti slovenského baroka.

¹⁰⁰ Nenotovaný rukopis s obsahom 220 fólií. Zachoval sa neúplný, chýba niekoľko úvodných strán spevov 1. hlasu oktoichu. Je písaný niekoľkými rukopismi a dodatočne doplnený o ďalšie texty v závere rukopisu. V katalógu je uvádzaný ako irmologion, avšak ide o oktoich nepotvrdeného miesta a doby pôvodu. Na dolnej marginálii oboch strán šiestich úvodných fólií je uvedená informácia o zaplatení a dedikácii rukopisu do chrámu sv. Archanjela Michala pravdepodobne v Lomnom (okr. Stropkov): [... анна Бѣниѣха и [...][f. 1r] мѣжѣ пакѣ за златѣ а [f. 1v] за свое ѿпущение грѣхѣ и за [f. 2r] преставшиѣся родичѣ свои [f. 2v] и дае ей до церкви ломѣской [f. 3r] до стѣго архистратига Млѣхана [f. 3v] которѣ дѣховнѣи снѣ бѣде управлѣ [f. 4r] повинѣ занѣ бѣа просити а котѣ [f. 4v] рѣ бы свѣщеникѣ або члѣвѣкѣ про [...][f. 5r] хотѣл тотѣ книгѣ в цркви ло [f. 5v] мѣскои загрѣвити нехѣ клѣва [f. 6r] вожакѣ на нѣ вѣде аминѣ [f. 6v]. Na vnútornej strane väzby je latinský zápis: „Ego Francis Patakyuny [...] December 1753.“ Doteraz sa nám nepodarilo zistiť bližšie informácie k uvedenej marginálii. Neskôr sa pravdepodobne dostal do farnosti Sárospatak, ako naznačuje odtlačok pečiatky na úvodnom liste rukopisu a poznámka na f. 62v – сѣла книга ѿсмогласникѣ иванкомишка гчилѣ // тотѣ книгѣ кардошѣ на кѣшѣ потоку бивачѣ // терасѣ папискѣ кѣшкѣ гчитѣ //. Záznam hovorí o Kispataku, ktorý je dnes súčasťou Sárospataku v Boršodsko-abovsko-zemplínskej župe.

58r, 192v) patril svojho času do vlastníctva bratstva pravdepodobne vo farnosti Komloska (dnes v Maďarsku, Boršodsko-abovsko-zemplínska župa).¹⁰¹ Či však aj vznikol v uvedenej farnosti, nevieme nateraz povedať.

Ide o kalendárovo-minejný typ irmologionu. Spevy začínajú oktoichom (f. 1r-65v), nasledujú spevy podobenov na osem hlasov (f. 66r-72v), irmosy sviatkov v poradí od nedele pred Narodením Krista až po sviatok Uvedenia Presvätej Bohorodičky do Chrámu (f. 72v-179r). Chronologicky do minejného poriadku sviatkov zasahujú nedele pred Veľkým pôstom, dni Svätej Štyridsiatnice a Päťdesiatnice. Obsahovo nelogicky autor zaradil spevy Veľkého týždňa (tzv. trojpiesne a dvojpiesne) až na koniec rukopisu (f. 179v-189r), čo je v porovnaní s inými rukopismi neštandardné. Obsah irmologionu završujú irmosy na nedeľu pred Zjavením Pána (f. 189v-192v), irmosy na sviatok Zvestovania presvätej Bohorodičky (f. 192v-195v), kyjevské nápevy Celonočného bdenia a liturgie sv. Jána Zlatoústeho (f. 196r-201v) a v samotnom závere Cherubínsky hymnus v gréckom jazyku (f. 201v-203v).

Zdobenie rukopisu je minimalistické, pravdepodobne kvôli úspore miesta a ekonomickému zápisu potrebných spevov. Zápis je realizovaný v cyrilскеj kurzíve a kyjevskej notácii, v ktorej autor zachováva uvádzanie kustódov na konci notového riadku, čo nasvedčuje, že môže ísť o rukopis staršieho dáta. Túto hypotézu podporuje fakt, že zápis je realizovaný v augmentovanej grafickej forme notového zápisu, ktorá je typická pre staršie irmologiony. V porovnaní s inými rukopismi sa najviac približuje vyššie spomenutému rukopisu *Arch8465* z Užhorodského múzea z polovice 17. storočia, ktorý považujeme za jeden z najstarších zachovaných rutenských irmologionov vôbec. Pravdepodobne aj uvedený rukopis možno radiť k najstaršej známej vrstve hudobnej rukopisnej tradície v karpatskej oblasti.

MS 10003 – rukopisný irmologion zachovaný v koženej väzbe bez titulného listu, s kompletným obsahom 280 ff. Podľa katalógu by mal pochádzať už z 15. – 16. storočia, avšak zápis naznačuje, že je mladšieho datovania. Na základe porovnaní s inými rukopismi sa približuje skôr k irmologionom zo začiatku 18. storočia. V škále variantov jednotlivých spevov stojí relatívne samostatne, ale štruktúra vychádzajúca z tlačeného ľvovského vydania irmologionu z roku 1709 je rozpoznateľná. Podľa odtlačku sa nachádzal istý čas v baziliánskom monastieri v Máriapócsi. Na marginálii (f. 43v) je zapísané meno György Gebej, kantor, v závere rukopisu sa nachádza marginália *Szent könyv// Telepi Jánovics* a na samostatnom liste dodatok *kántor*. Je výrazne zdobený, zachycuje niekoľko rukopisov, pri zachovaní poradia jednotlivých častí, ale pritom písané inou rukou.

Spevy oktoichu, irmosy sviatkov a stĺpové irmosy sú usporiadané podľa hlasov (f. 1r-33v – 1. hlas; f. 34r-64r – 2. hlas; f. 65r-88v – 3. hlas; f. 89r-130v – 4. hlas; f. 131r-148v – 5. hlas; f. 149r-176v – 6. hlas; f. 177r-193v – 7. hlas; f. 194r-229v – 8. hlas), nasledujú podobený na osem hlasov (f. 230r-239v), spevy

¹⁰¹ Porovnaj zápisy na margináliách „[...] КОМЛОСКОУ [...]“ (f. 1r); ИЕРМОЛОИ КОМЛОСКОГО БРАТСТВА (f. 58r); СИД КНИГА КОМЛОСЬКОГО БРАТВА (sic!) (f. 192v).

Liturgie vopred posvätených darov (f. 240v-244v), stichiry na jednotlivé sviatky v minejnom poradí (f. 248r-274v) a napokon kondaky a tropáre v bulharskom nápeve (f. 275r-280v). Rukopis predstavuje hlasový štrukturálny typ irmologionu.

MS 10005 – rukopisný irmologion, pravdepodobne z 18. storočia, zachoval sa v čiastočne poškodenej koženej väzbe, na 223 ff. Je takmer kompletný, chýba f. 1, f. 217 a taktiež záverečné listy so zápismi stichír na Pánove sviatky v závere rukopisu. Zatiaľ sa nepodarilo upresniť miesto pôvodu uvedeného irmologionu. Podľa všetkého sa však používal vo farnosti Gelse, podľa maďarského zápisu v úvode rukopisu.¹⁰² Skutočnosť, že sa používal primárne v maďarskom prostredí, dokazuje napríklad nadtextový prepis z cyriliky do maďarčiny (f. 80r).

Irmologion v kalendárovo-minejnom štrukturálnom type je koncipovaný nasledovne¹⁰³: spevy oktoichu (f. 2r-54v), irmosy sviatkov v minejnom poradí od nedele pred Narodením Krista (f. 54v-113r), stĺpové irmosy (f. 114r-180v), irmosy presvätej Bohorodičky (f. 180v), irmosy sv. Apoštolom (f. 182v), irmosy sv. Gregorovi (f. 184r), irmosy na „umirenije cerkvi“ (f. 186r-197r), podobený na osem hlasov (f. 197r-206r), stichiry na Pánove sviatky (f. 206r-219v). Rukopis v závere obsahuje inou rukou zapísaný spev Svätej Štyridsiatnice, časť proklimenu na Svätú Päťdesiatnicu, spevy katavasií na Krížupoklonnú nedeľu a neúplný zápis irmosov Veľkého kánonu sv. Andreja Krétskeho. Jednotlivými variantmi spevov korešponduje s irmologionmi vtedajšieho obdobia. Modelovo zachováva nápevy tlačeneho ľvovského irmologionu z roku 1709, avšak s použitím vlastných verzií nápevov.

MS 20004 – rukopisný irmologion pravdepodobne z obdobia 18. storočia. Zachoval sa neúplný, na 179 fôliách. Chýba titulný list, znenie spevov 1. a 2. hlasu, ktoré mali byť zapísané na 73 úvodných fôliách, a jedno fôlio so spevmi Liturgie vopred posvätených darov (f. 245). Prvá zachovaná strana uvádza sedalen 3. hlasu s následným zachovaním štruktúry hlasového štrukturálneho typu irmologionu. Obsah možno zhrnúť do základných častí usporiadaných podľa hlasov (f. 74r-95r – 3. hlas; 95v-135v – 4. hlas; 136r-152r – 5. hlas; 152v-184r – 6. hlas; 184v-200v – 7. hlas; 201r-234r – 8. hlas) spolu s podobenmi na osem hlasov (f. 234v-244v). Nasledujúce strany sú nečíslované, obsahujú neúplný zápis Liturgie vopred posvätených darov (f. 246r-247v), Spevy liturgie sv. Bazila Veľkého vo Veľkom pôste (f. 247r-251v), Exapostilarion Paschy (f. 251r-251v), pričom rukopis uzatvára nápev tropára Paschy. Fólie 252r-253v sú rastrované, ale zostali prázdne, bez zápisu. Na záverečnej fólii (254v) sú maďarské zápisy z polovice 19. storočia.

Irmologion je formou zápisu atypický. Textovo-hudobný zápis je centralizovaný v strede strany, ohraničený výraznými linkami po celom obvode. Značná

¹⁰² Na začiatku rukopisu sa zachoval maďarský zápis z roku 1846, ktorý spomína mená Gudatsij Mihály a Pazuchánits Mihály. Dodatočne sa potvrdilo, že spomenutý Michael Pazuchanics pôsobil v roku 1847 ako kantor farnosti Gelse. Porovnaj Schematizmus 1847, 122.

¹⁰³ Dodatočné očíslovanie listov v rukopise nezohľadňuje jeho chýbajúce fólie. Napriek tomu sa pre lepší prehľad v opise riadime týmto dodatočným číslovaním.

časť listu je nevyužitá. Je zdobený miniatúrami v titule každej hlasovej časti. Na základe porovnania s inými irmologionmi je zjavné, že výrazne, niekedy doslovné, preberá nápevy z ľvovského tlačeného irmologionu z roku 1709. Odchýlky sú len minimálne.

MS 20019 – rukopisný irmologion, podľa katalógu datovaný do 17. storočia. Pôvodne bol výrazne poškodený, rekonštrukciou sa podarilo zachrániť 108 fólií. Z niektorých listov sa zachovali len strohé útržky. Jednotlivé listy nie sú očíslované.¹⁰⁴ Konceptčne irmologion radíme medzi kalendárovo-minejný typ irmologionov. Rukopis na prvej zachovanej strane uvádza čiastočný zápis šiesteho nedeľného irmosu 6. hlasu, pokračuje spevmi oktoichu 7. hlasu (f. 1r-7v), 8. hlasu (f. 7v-14r), nasledujú spevy podobenov na osem hlasov (f. 14r-23v), nápevy spievané počas Svätej Štyridsiatnice (f. 23v-28v), Exapostilarion Paschy (f. 28v-29r), stichiry vybraných sviatkov (f. 29r-33v) a nápevy *Hospodi vozzvach* na osem hlasov (f. 33v-37r). Zaujímavá je časť, ktorú autor tituluje ako stichológiu ceremónií, ku ktorej okrem iných spevov pridáva aj pohrebný nápev Trojsvätej piesne a spev *Vičnaja pamjat'* (f. 40v). Nasledujú irmosy sviatkov v minejnom poradí od nedele pred Narodením Krista (f. 41r-112v). Ako posledný zachovaný je fragment 6. irmosu 2. kánona na sviatok Zostúpenia Svätého Ducha.

Zápis je realizovaný veľmi ekonomicky. Zachovala sa len jednoduchá marginálna poznámka s menom *Terepán János* (f. 7v, 11r, 12v). Podobne ako pri ostatných prameňoch je zjavné, že autor prepisu vychádzal buď priamo zo zápisu ľvovského irmologionu z roku 1709 alebo z jeho sekundárneho odpisu. Irmologion predstavuje zhodné modely nápevov, pri rešpektovaní prirodzenej variabilnosti v malých odchýlkach.

V knižnici *Szent Atanáz Görögkatolikus Hittudományi Főiskola v Nyíregyháze* sú uložené aj dve diela kantora a prepisovača Jána Juhaseviča. Prvým je irmologion z rokov 1800-1801 (sign. *MS20003*) a druhým dielom je *Žaltár* z roku 1805 (sign. *MS 20001*).

MS 20003 – Irmologion z rokov 1800 – 1801 Jána Juhaseviča našiel a identifikoval profesor Vojtech Boháč z Gréckokatolíckej teologickej fakulty v Prešove ešte v roku 2010. Dovtedy nebol známy. Prvýkrát ho zaraďuje medzi Juhasevičove diela až Šimon Marinčák (Marinčák 2010b). Jeho kompletný opis a komparáciu s dátovo podobným dielom Jána Juhaseviča sme publikovali formou štúdie v časopise *Slavica Slovaca* v roku 2015 (Prokipčáková 2015). Len zhrnieme, že rukopis je kompletný, obsahuje 122 ff. Čiastočne poškodené je len f. 8. Na základe údajov zachytených v doslove irmologionu došlo k úprave datovania jeho vzniku na roky 1800-1801. Juhasevič zostavil svoj irmologion v kalendárovo-minejnom type.

¹⁰⁴ Hoci na dolnej marginálii je dodatočné číslovanie strán rukopisu, nezodpovedá štandardnému (preferovanému) číslovaniu fólií (listov), preto ho v základnom opise neberieme do úvahy. Číslovanie realizujeme od prvého zachovaného listu, pričom berieme do úvahy aj doložené chýbajúce listy v strede rukopisu (chýba f. 21, 24, 77 a 80).

Charakterizuje ho koncept, v ktorom ako prvé uvádza spevy nedel'ného oktoichu a spevy podobenov všetkých ôsmich hlasov. V samostatnej časti sú radené spevy sviatkov v minejnom poriadku.

MS 20001 – *Žaltár z roku 1805 Jána Juhaseviča* v literatúre je nesprávne datovaný do roku 1804 (porovnaj Sabov 1893, 184 a ďalší). Žaltár sa podarilo nájsť náhodne pri prehľadávaní katalógu knižnice v Nyíregyháze. Dovtedy sa považoval za stratený, preto jeho nájdenie považujeme za dôležitý objav v rámci kompletizácie rukopisného diela Jána Juhaseviča. Zachoval sa bez väzby, obsahuje 167 ff. a okrem samotných žalmových textov obsahuje aj Apokalypsu a kalendárium.

II. 6. 2. 2. *Irmologiony vo fondoch vybraných českých archívnych inštitúcií*

V roku 2016 sa uskutočnila cesta do Českej republiky za účelom kompletizácie pramenného materiálu z českých zbierkových inštitúcií, jeho identifikácie a digitalizácie. Okrem katalógu Josefa Vašicu (Vašica 1995) nás na zaujímavé exempláre upozornili aj českí kolegovia.¹⁰⁵

Podľa katalógu Josefa Vašicu sú v Národnej knižnici v Prahe umiestnené tri rukopisné irmologiony: *Irmologion Jána Juhaseviča z rokov 1811-1812* (sign. *XVII L16*) (Vašica 1995, 38; z najnovších zmienok Prokipčáková 2017c), *irmologion so signatúrou XVII F61* (Vašica 1995, 48), a žiaľ stratený exemplár irmologionu bez datovania (Vašica 1995, 76). Vo fondoch Slovanskej knihovny v Prahe je uložený kriukový rukopis irmologionu zo 17. storočia, v databáze nesprávne uvádzaný ako oktoich (sign. *T 1261*). Pod názvom *Prazdniki* (sign. *T 9778*) sa tu navyše nachádza notovaný rukopisný zborník spevov dvanástich veľkých sviatkov byzantsko-slovanského cirkevného kalendára (Vašica 1995, 119).

Irmologion, XVII F 61 – irmologion sa zachoval bez väzby, obsahuje 157 listov, pričom chýba prvá časť a záver rukopisu. Je koncipovaný v hlasovom štruktúrnom type (f. 1r-16v – 1. hlas; f. 17r-43v – 2. hlas; f. 45r-53r – 3. hlas; f. 57r-60v – irmosy na nedeľu pred Narodením Krista; f. 61r-86v – 4. hlas; f. 87r-97r – 5. hlas; f. 98r-114r – 6. hlas; f. 114v-122v – 7. hlas; f. 123r-140v – 8. hlas). Je zaujímavé, že v časti irmosov 3. hlasu (f. 45r-60r) sú začlenené irmosy na nedeľu pred Narodením Krista (f. 57r-60v), a to v jednom neprerušovanom celku, čo nie je typické pre irmologiony hlasového typu. V ďalšej časti rukopisu zachováva štruktúru hlasového typu. Za oktoichom nasledujú podobeny na osem hlasov (f. 141r-150v), stichiry sviatkov od sviatku Narodenia Krista (f. 151r-153v) a nápevy Liturgie vopred posvätených darov v neúplnom znení (f. 154r-157v), pričom zachovaný je len začiatok nápevu *O tebi radujetsja*. Na základe porovnania môžeme konštatovať, že zapísané spevy nie sú presnou kópiou tlačeného irmologionu z roku 1709, hoci v základných melodicko-rytmických konštrukciách sa zhodujú.

¹⁰⁵ Za informáciu o nájdení rukopisov v Brne (*Rukopis 3-849*) a v Olomouci (*R71*) ďakujem Vladimírovi Maňasovi z Ústavu hudobnej vedy MU v Brne.

Na margináliách sa zachovali zápisy, napríklad známeho slovného štvorca zloženého z latinských palindrómov SATOR, AREPO, TENET, OPERA, ROTAS, ktoré sú tu zaznamenané v latinke i cyrilike (f. 92v). Zároveň sa na margináliách našli početné zápisy v znení *jepiskop Andrej* (napríklad f. 105v, 130v, 138v, 139r, 149r) čo naznačuje, že sa používal v Mukačevskej eparchii za čias biskupa Andreja Bačinského (1772 – 1809).

V *Ústave hudobnej vedy Filozofickej fakulty Masarykovej univerzity v Brne* sa v súčasnosti nachádza dovtedy neidentifikovaný rukopisný irmologion (podľa starej sign. 3-849), ktorý patril svojho času do súboru rukopisov Slovanskej knižnice pri MU v Brne.

Rukopis 3-849 – rukopis, pravdepodobne z prvej polovice 18. storočia. Najstaršie zápisy z roku 173[?], 179[?] a potom 1802 svedčia o tom, že kniha sa vtedy už používala v bohoslužobnej praxi. Početné marginálie uvádzajú, že irmologion slúžil ako edukačná pomôcka pri výchove budúcich kňazov a kantorov.

Zachoval sa v koženej väzbe, bez titulného listu, chýba f. 1-2, celkovo sa zachovalo 280 ff. Vodoznak zatiaľ neidentifikovaný. Podľa marginálnych zápisov boli niektorými z majiteľov (resp. používateľov) rukopisu *Joanes Borzakowsky* (inde ako *Jan Bordzakowsky*), *Konstantyn Cabakiewicz*, *Gregorz Tomkiewicz*, *Stefan Popowicz Sadkowsky*, *Jan Popowicz Oriszkowsky*, *Maksim Slobodianyuk* a iní. Marginálne zápisy budú postupne identifikované a priradené k príslušnému regiónu. Podľa predbežných údajov bol irmologion vytvorený a používaný v oblastiach Haliče.

Rukopis obsahuje spevy liturgie sv. Jána Zlatoústeho (f. 3r-13v), následne sú znovu od začiatku číslované spevy v poradí ôsmich hlasov oktoichu (f. 1r-35v – 1. hlas; 36v- 65v – 2. hlas; 66r-88v – 3. hlas; 89r- 129v – 4. hlas; 130r- 148v – 5. hlas; 149r- 173v – 6. hlas; 174r- 191v – 7. hlas; 192r-221v – 8. hlas), podobeny na osem hlasov (f. 222r-228v) a napokon stichiry na jednotlivé sviatky (f. 229r-269v). Repertoárovým usporiadaním ho radíme k tzv. hlasovému typu irmologionov.

V zbierkovom fonde *Vlastivedného múzea v Olomouci* bola nájdená časť rukopisného irmologionu (v múzejných databázach považovaný za antifonár, sign. R71).

Irmologion R71 – rukopisný irmologion, označený ako *Zpěvník antifon a j. o 4 hlasech*, pravdepodobne z 18. storočia. Zachoval sa bez väzby, bez titulného listu, obsahuje 54 fólií v siedmich zošitových zväzkoch. Značná časť rukopisu chýba. Zachovali sa len spevy dogmatov, antifón, nedeľných irmosov ôsmich hlasov oktoichu (f. 1r-7r – 1. hlas; f. 8r-13r – 2. hlas; f. 14r-19r – 3. hlas; f. 20r-25v – 4. hlas; f. 26r-30v – 5. hlas; f. 31r-35v – 6. hlas; f. 36r-40v – 7. hlas; f. 41r-46v – 8. hlas) a podobeny na osem hlasov (f. 47r-54v). Irmologion končí spevom druhého podobeňu spievaným na ôsmy hlas, ďalšie štyri príslušné spevy chýbajú. Zvyšok rukopisu pravdepodobne s nápevmi sviatočných kánonov sa nezachoval. Napriek ich absencii predpokladáme, že išlo o kalendárovo-minejný typ irmologionu. Zachoval sa bez marginálnych poznámok, ale na druhej strane obsahuje zaujímavé kresby miniatúr. Prázdne strany rukopisu neboli využité na dodatočné zápisky, čo môže naznačovať, že ho nepoužívali primárne na edukačné účely. Zápis nápevov oktoichu ukazuje, že

zapísané spevy sú modelovo podobné nápevom z tlačeného ľ'vovského irmologionu z roku 1709, ale s častými odchýlkami, posunmi a variáciami.

II. 6. 2. 3. *Irmologiony vo fondoch Národnej knižnice vo Varšave*

Okrem projektu APVV sa skúmali hudobné pamiatky v Poľsku aj v rámci výstupov projektu VEGA.¹⁰⁶ Realizovali sme sondážny výskum vo fondoch Oddelenia rukopisov Národnej knižnice vo Varšave, kde sa podľa dostupných katalógov nachádza až 71 irmologionov, ktoré pochádzajú z oblastí južného a juhovýchodného Poľska a Haliče. V poľských zbierkach sa pritom nachádza celkovo až 105 rukopisných irmologionov (Naumow 2004, 162-212; Jasinovskij 1996, 15-16).¹⁰⁷

Počas pracovnej cesty sa zhotovili digitálne kópie 13 rukopisných prameňov vo fragmentoch alebo v kompletnej podobe (len v prípade irmologionov, ktoré nie sú v digitálnej podobe prístupné na internete).¹⁰⁸ Ide o hodnotný komparačný materiál, ktorý pri analýze a porovnaní s obdobnými prameňmi karpatského regiónu môže významne posunúť hypotézu o blízkych vzťahoch, respektíve o spoločnom kultúrno-historickom pôvode a vývoji hudobných cyrilských rukopisov v pohraničných oblastiach juhovýchodného Poľska, severovýchodného Slovenska a západnej Ukrajiny. Predpokladáme, že medzi rukopismi z týchto oblastí nie sú zásadné odchýlky a že princípy prepisovačskej praxe boli aj napriek zdanlivým hraniciam porovnateľné. Okrem samotných prameňov sú pri nich dôležité i mená prepisovačov a známe obdobie ich vzniku, čo predpokladá presnejšie zanalyzovanie uvedenej hypotézy.

Konkrétnymi prameňmi sú:

1. *Rps. 12057 I, Irmologion* (pol. 17. stor., Oparówka, Jan Zahorowski), (Naumow 2004, 183; Jasinovskij 1996, №96, 148).
2. *Rps. 12061 I, Irmologion* (17. storočie, s. l., majetok farnos-

¹⁰⁶ Išlo o projekt VEGA 2/0113/2017-2020 Hudobná teória na Slovensku v 16. – 18. storočí.

¹⁰⁷ Pre ilustráciu uvádzame nasledujúci prehľad: 1 irmologion v kriukovej notácii v privatej kolekcii T. Jonika v Eľku, 6 irmologionov v *Biblioteke Jagiellońskiej*, v *Biblioteke Książąt Czartoryskich*, v *Kolekcji Muzeum Narodowego w Czart.* a v privatej kolekcii T. Chrzanowskiego v Krakove, 6 irmologionov v *Biblioteke Katolickiego Uniwersytetu Lubelskiego* a v *Biblioteke Metropolitalnego Seminarium Duchownego* v Lublini, 8 irmologionov v *Biblioteke Muzeum Ziemi Przemyskiej* a v privatej zbierke B. Ładyżyńskiego v Przemysli, 5 irmologionov v *Biblioteke Muzeum Budownictwa Ludowego* a v *Biblioteke Muzeum Historycznego* v Sanoku, 2 kriukové irmologiony v privatej kolekcii P. Agafonowa v Sejnach, 1 kriukový irmologionov v *Książnici Pomorskiej* v Szczecine, 71 irmologionov v Národnej knižnici vo Varšave, z toho 1 irmologion v zbierke miestneho baziliánskeho monastiera, 1 kriukový irmologion v *Kolekcji w molennej* vo Wodziłkach, 2 kriukové irmologiony v *Kolekcji w molennej* vo Wojnowe, 2 kriukové irmologiony v *Biblioteke Uniwersyteckej* vo Wroclavi.

¹⁰⁸ Asi 40 rukopisných irmologionov z poľských zbierok je voľne dostupných na internete v digitalizovanej forme na www.polona.sk.

ti Olchowiec), (Naumow 2004, 202; Jasinovskij 1996, №144, 169-170).

3. *Rps. 12063 I, Irmologion* (3. štvrtina 17. storočia, s. l., majetok farnosti Nowa Wola), (Naumow 2004, 208; Jasinovskij 1996, №99, 150).

4. *Rps. 12067 I, Irmologion* (1667, s. l., majetok farnosti Nowosiolky), (Naumow 2004, 186; Jasinovskij 1996, №166, 178).

5. *Rps. 12090 I, Irmologion* (4. štvrtina 17. storočia, s. l., majetok farnosti Milik), (Naumow 2004, 206; Jasinovskij 1996, №237, 208-209), nachádza sa v jednom zväzku s rukopisom Rps. 12095 I.

6. *Rps. 12093 I, Irmologion* (17. – 18. storočie, s. l., majetok farnosti Grab a Zydowskie), (Naumow 2004, 202; Jasinovskij 1996, №235, 208).

7. *Rps. 12094 I, Irmologion* (17. – 18. storočie, s. l., majetok farnosti Rzepnik), (Naumow 2004, 204; Jasinovskij 1996, №388, 267).

8. *Rps. 12095 I, Irmologion* (17. – 18. storočie, s. l., majetok farnosti Milik), (Naumow 2004, 206; Jasinovskij 1996, №389, 267), nachádza sa v jednom zväzku s rukopisom Rps. 12090 I.

9. *Rps. 12106 II, Irmologion* (1729, Zydranowa, Ioan Hermanowski), (Naumow 2004, 201; Jasinovskij 1996, №709, 373).

10. *Rps. 12114 I, Irmologion* (1762, s. l., majetok farnosti Wysozany), (Naumow 2004, 198; Jasinovskij 1996, №939, 448-449).

11. *Rps. 12115 IV, Irmologion* (1767, s. l., majetok farnosti Zlockie), (Naumow 2004, 178; Jasinovskij 1996, №947, 451).

12. *Rps. 12116 I, Irmologion* (1773, Królik, Ioann Tokarski), (Naumow 2004, 181; Jasinovskij 1996, №960, 456).

13. *Rps. 12119 II, Irmologion* (1776, Królik, Ioann Tokarski), (Naumow 2004, 192; Jasinovskij 1996, №977, 461).

Hoci sú vyššie uvedené rukopisy dobre skatalogizované, ich opisy sú len orientačné. Preto pri vybraných irmologionoch doplníme informácie na základe vlastného výskumu a analýz.

Rps. 12106 II – rukopisný irmologion Ioana Hermanovského zo Zydranowej, 1729, zachoval sa aj titulný list v znení: *ЙРМОЛОЪ // СЪДЕРЖАЙ ВСЕВѢ ЧИЙ. // ЦРКОВНАГО ПѢНІА НАВСАКЪ // ПОТРЕБЪ ПОПРЕДАНИЮ СТЫА СО//БДНЫА АПЛСКІА ЦРКВЕ ІЖЕ ВЪ // ІЕРУСАЛІМѢ ІСПИСА ВЪ БГОХРАНИМОЪ // ВЕСИ ЗИДРАНОВѢ ОУ ХРАМАЪ И ПРЕТО//ЛА СТЫТЕЛА ІЕРАХИ ХВА НИКѠ//ЛАА РОКЪ БЖІА АЦКѠ. МЦА // ІЮЛІА ДНА, КВ. // (f. 1r). Na dolnej marginálii titulného listu sa navyše uvádza meno prepisovača Ioana Hermanovského. Skutočnosť, že bol aj neskôr majetkom farnosti Zydran-*

nowa dokazuje marginálie, ktorá uvádza: Сей Ёрмолой Велѣбнаго Щца [f. 110r] Василя Презвитера [f. 110v] Зиндрановского, и Чадъ Ёго [f. 111r] и Андреа, Ах-тобы Сей Ёрмолой [f. 112r] Ѡ Велѣбнаго Щца оуѣкрасти тако//выи да вѣдѣ проклѣ Анаѣема// Анаѣема [f. 112v].

Rukopis je zdobený miniatúrami a ornamentami. Koncipovaný je v kalendárovo-minejnom štruktúrnom type. Začína spevmi Celonočného bdenia (f. 2r-8v), pokračuje nápevmi *Boh Hospod'* na osem hlasov (f. 8v-14r), liturgiou sv. Jána Zlatoústeho na kyjevský a bulharský nápev (f. 14r-23r), nápevmi *Hospodi Vozzvach* na osem hlasov (f. 23r-24r), nápevmi doxológie na osem hlasov (f. 24r-24v). Nasleduje stichira k úcte presvätej Bohorodičky (f. 24v-25v), irmosy na sviatok Vstupu Pána do Jeruzalema na bulharský nápev (f. 26r-34r), spevy oktoichu (f. 35r-44r – 1. hlas; f. 44v-52v – 2. hlas; f. 53r-62v – 3. hlas; f. 63r-73r – 4. hlas; f. 73r-80v – 5. hlas; f. 81r-89r – 6. hlas; f. 89r-96v – 7. hlas; f. 97r-106r – 8. hlas), podobený na osem hlasov (f. 106v-121v), irmosy a stichiry sviatkov počínajúc nedeľou pred Narodením Krista, liturgia vopred posvätených darov a spevy Svätej Štyridsiatnice (f. 121v-212v). Pokračuje textom kánonu na nedeľu Paschy (f. 213r-220v), irmosmi a stichirami na nedele po Pasche a ďalšie sviatky v minejnom poradí (f. 221r-291v), stĺpovými irmosmi na osem hlasov (f. 292r-382r), irmosmi k úcte presvätej Bohorodičky (f. 382r-384r) a stichirami na sviatok sv. Mikuláša (f. 384r-384v). V závere rukopisu je uvedený zápis piesne o pokání človeka **Во домѣ двѣвѣ** z antifonára Kyjevskej akadémie.¹⁰⁹

Rps. 12115 IV – rukopisný irmologion Andreja Demjanoviča z roku 1767 z farnosti Zlockie pôsobí oproti iným rukopisom veľmi atypicky. Svojím rozmerom je výrazne väčší ako bežné irmologiony. Mohlo ísť o rukopis, z ktorého malo spievať viac spevákov naraz, čomu sa prispôsobila aj objednávka zápisu. Zachoval sa na 120 ff. bez titulného listu. Jeho autorom je Andrej Demjanovič, čo dokazuje marginálie na f. 41r. Uvedený irmologion je koncipovaný v kalendárovo-minejnom type. Irmologion začína oktoichom na všetkých osem hlasov (f. 1r-5r – 1. hlas; f. 5r-7v – 2. hlas; f. 7v-10v – 3. hlas; f. 10v-13v – 4. hlas; f. 13v-16r – 5. hlas; f. 16v-19r – 6. hlas; f. 19r-21v – 7. hlas; f. 21v-25r – 8. hlas), nasledujú podobený na osem hlasov (f. 25r-32r), sedalen 3. hlasu, sedalen samopodoben 4. hlasu, ipakoj samopodoben, spevy k úcte sv. Jána Bohoslova (f. 32r-34r), irmosy sviatkov v minejnom poradí od sviatku Narodenia Krista (f. 34r-84r), irmosy k úcte presvätej Bohorodičky a svätých (f. 84r-85v), pôstne spevy (f. 85v-90r), stichiry (f. 90v-102v), sedaleny a stupňové antifóny pre všetky hlasy (f. 103r-120v).

Rps. 12116 I – rukopisný irmologion Ioanna Tokarského z roku 1773 sa zachoval aj s titulným listom: **ЁРМОЛОЙ // СІЕСТЪ // ѠСМОГЛАСНІКЪ, // БЛГОУЧИНАГ РАДІ ПѢНІА // ЦРКОВНА ° БОГОДЪВЕННО СЪ//СТАВЛЕ : С: ІѠАНѠ ДАМА//**

¹⁰⁹ Pieseň sa zachovala aj v spevníkoch paraliturgických piesní pochádzajúcich z východoslovenského regiónu (porovnaj Žeňuch 2006, 575-578).

кѣномъ, Трѣдолюбіѣ Азъ, // многогрѣше Рабъ Бжїи // Іѡанъ ТОКАРСКІЙ, // начертà в Богохранїимой Веси // Кроликъ, при храмѣ стїтелà Хѣа // Никола̀̀: Рокъ, Бжїа, // ѿѿѿг. мѣа септѣвріа. // чїсла, д. днà. Na predsádke rukopisu sa nachádzajú školské pokusy zápisu cyrilských grafém, zápisy mien (napríklad Simion (?), Parytowski Olkowski, Семан ГѢДАКЪ, Jan Fedák Soltys Ropiański), ale aj krátky cyrilský text o zvestovaní presvätej Bohorodičke¹¹⁰ a poľsky písaná s'ťažnosť súvisiaca s výučbou a podpísaná istým Danielom. Je bohato zdobený miniatúrami a kolorovaný. Uvedený irmologion je koncipovaný v kalendárovo-minejnom type. Začína spevmi oktoichu¹¹¹ (f. 1r-8v – 1. hlas; f. 9r-15v – 2. hlas; f. 16r-22v – 3. hlas; f. 23r-29v – 4. hlas; f. 30r-35v – 5. hlas; f. 36r-42r – 6. hlas; f. 43r-48v – 7. hlas; f. 49r-56r – 8. hlas), pokračuje spevmi podobenov na osem hlasov (f. 57r-67r) a následne irmosmi na jednotlivé sviatky so začiatkom od nedele pred Narodením Krista (f. 67r-155r), pričom sa končí irmosmi venovanými Bohorodičke a sv. Sávovi (f. 155r-157r). Na posledných fóliách (f. 157v-158v) sa nachádzajú hudobno-teoretické zápisy, cvičné zápisy nôt, fragmenty textov základných modlitieb a menné poznámky, čo nasvedčuje, že irmologion sa používal aj ako edukačná pomôcka.

Rps. 12119 II - rukopisný irmologion Ioanna Tokarského z roku 1776 sa zachoval na 259 fóliách, spolu s titulným listom, ktorý uvádza: **ІРМОЛОЙ // илі // ПѢСНОСЛОВЪ // ПРІБНЫМЪ ЩЦЕМЪ // Іѡаномъ Дамаскїномъ // Б҃годухновенно Составленный, // На оукрашеніе же Бжествѣ: Цркве // Стыми Щцы Соборн[...]** [...] // Написана в Б҃гохранїимой Веси // Кроликъ, При храмѣ стїтелà Хѣа // Никола̀̀: Трѣдолюбел[...] недо//стойныи Рабъ Бжїи ІѢАНЪ // Токарскїй. Рокъ Бжїа ѿѿѿс. // Мѣсца Мàрта Днà: д. Irmologion je radený v hlasovom type irmologionov, zaznamenáva teda spevy oktoichu i sviatočné irmosy v poradí podľa hlasov (f. 2r-34v – 1. hlas; f. 35r-64v – 2. hlas; f. 65r-85v – 3. hlas; f. 86r-119r – 4. hlas; f. 120r-133v – 5. hlas; f. 134r-161v – 6. hlas; f. 162r-177r – 7. hlas; f. 178r-212v – 8. hlas). Nasledujú podobeny na osem hlasov (f. 213r-224v), Exapostilariony na Veľký štvrtok a Paschu (f. 224v), Stichira na prekliatie heretikov (f. 225r), spevy v predvečer Narodenia Krista a Bohozjavenia a ďalšie sviatočné stichiry a nápevy (f. 226v-252r), sedaleny (f. 252r-259r) a napokon spev *O tebi radujetsja* (f. 259r). Irmologion je mimoriadne zdobený a kolorovaný, napríklad miniatúra zobrazujúca Gregora Bohoslova (f. 65r) či Patriarchu Jakuba (f. 162r).

II. 6. 2. 4. K novým prírastkom cyrilských hudobných prameňov na Slovensku

Zoznam rukopisných irmologionov, ktoré sa v súčasnosti nachádzajú v slovenských zbierkových inštitúciách, sa podarilo v marci 2018 rozšíriť o exemplár Ju-

¹¹⁰ *Посланъ высть арх̀анг̀ла гаврїїла ко двѣци пречисти возвѣ[...]* // *внарзаревѣтїи веселымъ вѣстїи Щбрѣтею ведомъ своемъ натронѣ* // *сѣдàщгъ нїпразнѣаи нїсѣдàщгъ токмо кнѣгї чїтàщгъ* // *ачїтàши ведомъ мѣсцъ знашла тыи слова жеса маеть* // *народїтїи превѣчнаа слава...* (na predsádke rukopisu).

¹¹¹ Do úvahy neberieme dodatočné, ceruzou zapísané číslovanie strán. Považujeme ho za nepresné.

hasevičovho rukopisu z roku 1809, ktorý na eparchiálny úrad v Bratislave priniesla začiatkom roku 2018 príbuzná kňaza Viktora Nevického. Ide o doteraz stratený exemplár známeho rukopisu Jána Juhaseviča, ktorý v roku 1934 opísal J. Javorskij (Javorskij 1934, 333-337). Ako poznamenáva, irmologion bol vtedy majetkom farnosti Kamienka na Spiši. Zmiený irmologion prepísal ešte v roku 1841 Peter Kuzmjak z Folyvárku.

Doteraz to boli jediné zmienky o rukopise, pretože od roku 1934 sme nepoznali miesto jeho uloženia. Presný opis irmologionu sme publikovali v roku 2018 v rámci štúdie v časopise *Slavica Slovaca* (Prokipčáková 2018b). V tomto prípade ide už o ôsmy rukopisný irmologion Jána Juhaseviča, z celkovo desiatich známych, ktorý máme reálne k dispozícii pre ďalší výskum. Aj toto znovuobjavenie ďalšej hudobnej rukopisnej pamiatky cyrilskej tradície je pozitívnym signálom, že podobné diela sa môžu stále nachádzať v súkromných i farských zbierkach.

Opisy neznámych rukopisných irmologionov sme uviedli kvôli lepšej predstave o charaktere hudobnej liturgickej kultúry. Ukazuje sa, že aj ďalšie skúmané rukopisy primárne zachovávali formu kalendárovo-minejného štruktúrneho typu, s niekoľkými výnimkami u rukopisov hlasového typu. Žiaden z nich nie je koncipovaný v žánrovo-tematickom či gréckom type zápisu, čo potvrdzuje teóriu J. Jasinovského, že irmologiony západného oblúku Karpát sú príznačne práve pragmatickým a logickým usporiadaním obsahu vychádzajúc z liturgickej a edukačnej praxe (Jasinovskij 1996, 90). Okrem toho, v radení spevov sa pridriavajú liturgického cyklu podľa latinského kalendára, čiže spevy sú zapísané od sviatku Narodenia Krista. Nápevy, až na niektoré výnimky, priamo či nepriamo vychádzajú z ľvovského tlačeneho irmologionu z roku 1709, čo len potvrdzuje hypotézu o dôležitom vplyve haličských rukopisov v oblastiach historickej Mukačevskej eparchie. Bližšie poznatky o uvedených rukopisoch budú zohľadnené v budúcich štúdiách.

II. 6. 3. Zhrnutie

Výskum ukázal, že stále je možné nachádzať mnoho nových rukopisných pamiatok. Tie tvoria základ ďalšej perspektívy výskumu liturgickej hudby východných kresťanov na Slovensku. Prispievať k jeho všeobecnej relevancii môžeme rôznymi spôsobmi, napríklad snahou prepojiť teoretické znalosti so živou liturgickou praxou, predkladať verejnosti aj zvukové podoby historických liturgických spevov, prezentovať túto časť slovenskej kultúry v inštitúciách nielen hudobného školstva a pod. Zároveň stále stojíme pred výzvou spracovať syntetickú publikáciu, ktorá by spracovala tematiku hudobnej byzantsko-slovanskej kultúry na Slovensku v celej jej šírke.

Nie menej dôležitým je pokračovanie vo výskume cyrilských hudobných prameňov v spolupráci s domácimi i zahraničnými odborníkmi v danej oblasti. Prepojenie a nadväzovanie kontaktov byzantsko-slovanskej tradície na Sloven-

sku s hudobnou kultúrou východných kresťanov po celom svete sa javí ako jedna z ciest ako aj v budúcnosti pristupovať k výskumu hudobnej kultúry u nás. Na základe porovnávania s inými tradíciami je totiž možné určovať jej špecifiká, upozorňovať na jej originalitu a životaschopnosť. Hoci predstavuje minoritnú časť kresťanskej kultúry na Slovensku, je dôležitou súčasťou hudobno-historického výskumu v celoslovenskom i celosvetovom kontexte.

II. 7. Střípky k výzkumu duchovní kultury v písemnictví byzantsko-slovanského obřadu

Do projektu *Cyrilské písomníctvo na Slovensku do konca 18. storočia* jsem byl zařazen na základě oslovení prof. Petra Žeňucha v roce 2017, kterého si považuji. On je uznávaný odborník v meritu dané problematiky. Velmi mě oslovilo samotné téma, které je zajímavé a doposud málo nebo nedostatečně prostudované. Bádání ohledně písemnictví byzantsko-slovanské tradice v oblasti Karpat zůstává stále aktuální, především se zřetelem na částečné publikování rukopisných pramenů, které souvisí s rozvíjejícím se byzantsko-slovanským kulturním horizontem na Slovensku.

Hned na začátku mě zaujal text exorcismu z Humenského sborníku kázání a poučení ze 17. století (Žeňuch 2013a, 364-365). Jedná se o staroslověnský cyrilský text, o kterém se doposud nevědělo, odkud pochází, respektive se neznala jeho předloha. V publikované studii jsme se pokusili přinést nové poznatky a možný cyrilský a ovšem i řecký originál, kterým se pisatel mohl inspirovat. Tato práce byla natolik rozsáhlá, že bylo potřeba ji nakonec zveřejnit v jedné kratší (Mrňávek 2017a) a díky kolegům Marinčákovi a Žeňuchovi v jedné rozsáhlejší formě (Mrňávek 2017b). S ohledem na závažnost tématu je zde podrobně rozpracováno téma exorcismu a zejména funkce exorcisty.

Na tento zajímavý rukopis mě upozornil kolega Žeňuch. Rukopis byl nalezen v roce 2011 v rámci terénního a archivního výzkumu zaměřeného na shromažďování a evidenci doposud neznámých nebo ztracených cyrilských rukopisů v depozitáři Vihorlatského muzea v Humenném. Podle vročení na fol. 445v lze text směřovat k roku 1642 – ϠΑΧΩΒ (Žeňuch 2013a, 432-433).

Rukopis obsahuje kázání a homilie¹¹² na svátky a neděle liturgického roku podle tzv. byzantského kalendáře. Kromě kázání, výkladů a perikop obsahuje na spodní části listů 443v a 445v text, popisující nepřízné doby tehdejšího Uherska (Žeňuch 2013a, 373, 433).

¹¹² Například *Ponaučení na Sobotu o spravedlivém Lazarovi*. Přepis viz v Žeňuch 2013a, 239-242.